

Význam retenčných vodných nádrží pre vtáctvo

Melioračné zásahy a regulácie vodných tokov spôsobili v tomto storočí u nás rapidne ubúdanie vodných biotopov. Tento trend bol v podstate charakteristický pre celú Európu, takže v súčasnosti patria aquatické biotopy, najmä močiare, mŕtve ramená, prirodzené menšie i väčšie toky, ako aj periodické mláky k ohrozeným biotopom, zahrnutým do červených zoznamov mnohých európskych štátov. Výstavbu retenčných vodných nádrží v šesťdesiatych rokoch na Slovensku vyvolala najmä potreba závlahových opatrení kvôli nedostatku vody, spôsobenému reguláciou tokov a veľkoplošnou poľnohospodárskou výrobou. Väčšinou sú to veľké vodné stavby vybudované v rovinných depresiách alebo na úpätiach pohorí. Sú typické kolísaním výšky vodnej hladiny. Závisí to od klimatických podmienok v jednotlivých rokoch a množstva odčerpanej vody pre potreby poľnohospodárstva. Takmer všetky sú prietokové a okrem závlah sa využívajú na chov rýb a niektoré aj na rekreáciu. Tento druhotný účel ovplyvňuje aj harmonogram vypúšťania a napúšťania vody v jednotlivých rokoch, pretože sa riadi požiadavkami Štátneho rybárstva, resp. príslušného rybárskeho zväzu.

Budovanie retenčných vodných nádrží závisí od miestnych podmienok, dostatočného prietoku malých potokov, geografickej polohy i reliéfu krajiny, podmieňujúceho aj ich rozlohu a tvar. Nádrže sa stavajú na miestach pôvodných biotopov, z ktorých len časť patrila k vodným. Najčastejšie zalievajú rôzne suchozemské biotopy, napr. polia, plochy zarastené kriačínami, stromoradiami, lesné okraje a pod. Vo väčšine prípadov teda menia na väčšej či menšej ploche prirodzené životné prostredie živočíchov. Na druhej strane vytvárajú podmienky výskytu aquatických živočíšnych druhov, resp. spoločenstiev viazaných na brehy stojatých vôd a brehovú vegetáciu. Postupným starnutím nádrží, rozširovaním plochy porastov vodných rastlín a rozvojom brehovej vegetácie sa z nich stávajú biocentrá svojím zložením blízke pôvodným vodným biotopom.

Retenčné vodné nádrže predstavujú len jeden typ antropogénnych vodných biotopov. Slovenskí ornitológovia im zatiaľ venovali oveľa menšiu pozornosť ako napr. rozsiahlym priehradným jazerám (Feriancová-

-Masárová, 1984). Pritom si myslíme, že predstavujú významné biotopy pre vodné vtáctvo, o čom svedčí aj náš výskum v r. 1986—1990.

V tomto období sme študovali vtáctvo dvadsiatich nádrží, z ktorých desať bolo vybudovaných v Malých Karpatoch a desať na Trnavskej pahorkatine (obr.). Zistili sme na nich 67 druhov vodných vtákov. Do tohto počtu sme nezahrnuli vtáky hniezdením viazané na brehové porasty (napr. sláviky, sýkorky a i.), ani druhy, ktoré sem dolietali za potravou (lastovičky, belorítky). Pri porovnaní počtu zistených druhov vtákov na jednotlivých nádržiach (tab. 1) sme zistili, že malokarpatské nádrže sú na vtáky chudobnejšie ako trnavské (na prvých sme zistili spolu 43 druhov, na druhých 58 druhov). Vysvetlenie treba hľadať v reliéfe Malých Karpát, ktorý je menej vhodný pre ťah vodného vtáctva ako Trnavská pahorkatina a v nedostatku trstinovej vegetácie malokarpatských nádrží, kde mnohé vodné druhy vtákov hniezdia, alebo si hľadajú úkryt. Z porovnania počtu vtákov v jednotlivých lokalitách vidno, že počet zistených druhov ako i hniezdičov veľmi kolíše. Najviac druhov sme zaznamenali na nádrži pri Budmericiach, kým najvyšší počet hniezdičov bol v lokalite pri Blatnom.

Zloženie vtáčieho spoločenstva ovplyvňujú okrem reliéfu a výskytu, resp. rozlohy trstinových porastov, aj okolité biotopy. Menší vplyv má plocha nádrže a jej vek. Dôkazom toho je napr. porovnanie ornitocenózy Čerenca (Vrbové) postaveného r. 1965 (46 ha) a vodnej nádrže v Pezinku, napustenej r. 1986 (11 ha) — vyskytuje sa na nich podobný počet vtáčích druhov.

Vzhľadom na počet zistených druhov vtákov, resp. hniezdičov, môžeme týchto 20 retenčných vodných nádrží rozdeliť do troch skupín. Z hľadiska celkového počtu zistených druhov k najbohatším patria Budmerice (46), Blatné (30), Doľany (25) a Buková (22). Prvé tri sú situované v strednej časti Trnavskej pahorkatiny. Charakterizujú ich porasty trstín a vysokých ostríc poskytujúce vtákom vhodné hniezdenie, prípadne úkrytové podmienky. Buková sa nachádza v kotline a je najbohatšou malokarpatskou vodnou nádržou. Napriek tomu, že v letných mesiacoch sa hojne využíva na rekreáciu, v jej okrajových partiách

Cíibik chochlatý (*Vanellus vanellus*) hniezdi na retenčnej vodnej nádrži Čerenec (Vrbové).

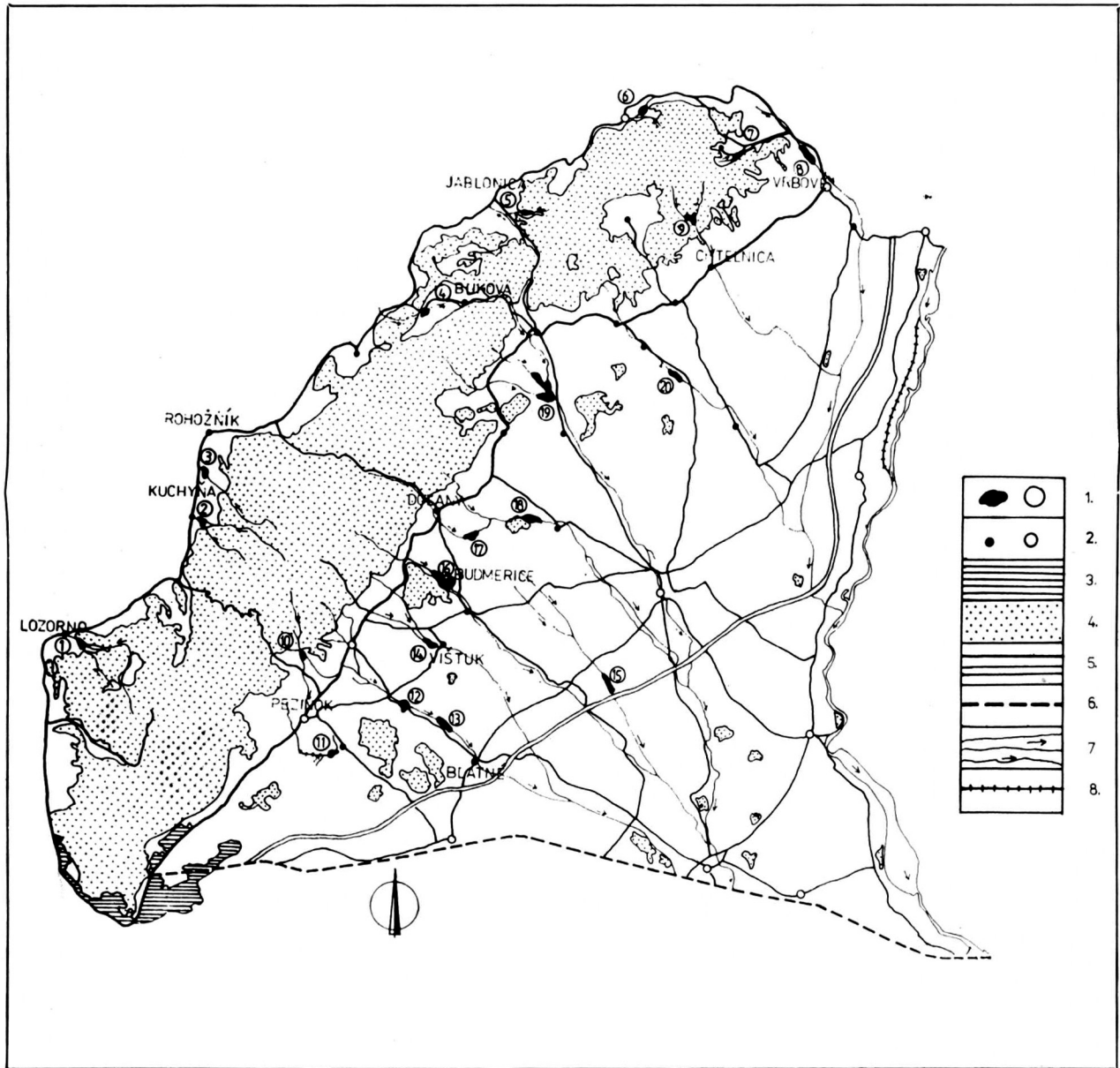
sú dostatočné plochy trstinovej vegetácie. Vtáky využívajú lokalitu vo zvýšenej miere i v mimohniezdnom období.

Do druhej skupiny radíme nádrže s 11 až 20 druhmi vtákov. Patrí sem 9 zo skúmaných plôch. Sú to plošne rozdielne lokality, ktoré sa vyznačujú slabo vyvinutými trstinovými porastmi, resp. ich celkovou absenciou. Rozsiahlejšia trstinová vegetácia je len na Vývrati (Rohožník). Tu však na vtáky veľmi negatívne vplyva vyrušovanie v ntidifikačnom období, spôsobené veľkou frekvenciou ľudí z príľahlej chatovej osady. V súčasnosti možno očakávať ďalšie zosilnenie antropogénneho tlaku (príp. i účinok agrochemikálií) zo záhradkárskej kolónie budovanej priamo na brehu nádrže. Veľká frekvencia ľudí pôsobí negatívne i na vodné vtáky Čerenca (Vrbové), kde okrem toho chýbajú aj trstinové porasty. Hniezdia tu druhy viazané na močiarny biotop v ústí potoka a na porasty vysokých

ostríc. Takýto typ biotopu sa nachádza aj na nádrži Vištuk. Výskyt vtákov v tejto skupine nádrží v jednotlivých rokoch kolíše podľa výšky vodnej hladiny a harmonogramu vypúšťania vody. Reagujú na to najmä druhy hniezdiace v najplytších častiach nádrží, resp. priamo na ich brehoch. Dve nádrže — Vištuk a Ronava — boli počas nášho výskumu pre opravy priehradného múru dva roky suché, čo sa prejavilo aj na kvalitatívno-kvantitatívnom zastúpení.

Do tretej skupiny radíme nádrže s menej než desiatimi zistenými druhmi vtákov. Sú to lokality bez trstinových i brehových porastov s menšou rozlohou. Okrem nádrže Jablonica sú vybudované na okraji obcí alebo pri poľnohospodárskych podnikoch.

Na všetkých skúmaných retenčných vodných nádržiach sa vtáky vyskytujú celoročne. I počas tuhej zimy sme pozorovali na zamrzutej ploche (napr.

1. Retenčné nádrže, 2. Sídla (obce a mestá), 3. Bratislava, 4. Les, 5. Cesty (1. a 2. kategórie, diaľnica), 6. Železnica, 7. Vodné toky, 8. Kanály.

v Rohožníku a v Chtelnici) ojedinelé exempláre kačíc (*Anas platyrhynchos*). Po výlove rýb a vypustení nádrží tu niektoré druhy (napr. volavky) zostávajú až do zamrznutia pôdy, čo zrejme súvisí s dostatkom a dostupnosťou potravy. V migračnom období sa na nádržiach zastavujú migrujúce jedince domácich druhov (t. j. i tých, ktoré potom na lokalite hniezdia), ale aj jedince druhov hniezdiacich v severnejších geo-

grafických šírkach. Typických zimujúcich hostí sme zistili relatívne málo, čo súvisí s vypúšťaním vody nádrží, resp. s ich zamŕzaním.

Najhojnším druhom retenčných vodných nádrží boli kačice obyčajné (*Anas platyrhynchos*), pričom na niektorých lokalitách zvyšovali ich počet exempláre z umelých odchovov. Tento, v prírode dosť negatívne pôsobiaci jav, môže ovplyvniť zloženie vtáčieho

Tab. 1. Vodné nádrže Malých Karpát a Trnavskej pahorkatiny

Č.	Názov nádrže	Počet zistených druhov vtákov					Rok napustenia	Plocha v ha
		hniezdiace	zaletujúce v hniezdom období	migrujúce	zimujúce	spolu		
1	Malé Karpaty							
1	Lozorno	7	6	5	1	19	1985	38,60
2	Kuchyňa	5	2	—	—	7	1985	14,80
3	Rohožník (Vývrat)	10	1	4	1	16	1967	11,10
4	Buková	13	4	3	2	22	1967	36,00
5	Jablonica	1	2	—	1	4	1978	7,86
6	Brezová pod Bradlom	2	2	—	—	4	1985	8,00
7	Pustá Ves	5	1	1	—	7	1982	3,96
8	Vrbové (Čerence)	9	3	3	—	15	1965	46,00
9	Chtelnica	4	3	1	1	9	1984	13,90
10	Pezinok	7	3	1	—	11	1986	11,00
	Trnavská pahorkatina							
11	Viničné	1	1	2	—	4	1983	4,00
12	Šenkvice	1	1	2	—	4	1971	14,00
13	Blatné	23	4	—	3	30	1969	15,76
14	Vištuk	5	3	6	1	15	1975	29,20
15	Ronava	9	2	1	—	12	1968	34,30
16	Budmerice	21	6	14	5	46	1981	68,00
17	Dolany	18	2	5	—	25	1976	16,50
18	Suchá nad Parnou	5	3	2	1	11	1978	37,60
19	Boleráz	4	4	11	—	19	1966	50,00
20	Dubové	4	2	7	2	15	1977	10,60

spoločenstva. Niekde sa umelo chované kačice v prvom roku držali v oddelených krdloch (napr. v Lozorne). Tie, ktoré prežili každoročné jesenné poľovačky, potom sa však miešali s divo žijúcimi exemplármi. Táto nevhodná hybridizácia negatívne vplyva na genofond voľne žijúcich kačíc divých. Vtáčie spoločenstvá retenčných vodných nádrží narúšali aj jarné výkyvy vodnej hladiny, ktoré často zapríčinili vyplavenie hniezd vtákov v príbrežnej zóne (napr. cíbikov, kuliakov a pod.). Aj nevhodný spôsob rekreačného využitia vodných plôch zasahoval do štruktúry ornitocenózy. Vzťahovalo sa to predovšetkým na nádrž pri Blatnom, ktorá sa využívala na vodné lyžovanie. V dôsledku tejto aktivity zmizli z lokality niektoré vzácne hniezdiče (napr. bučiak).

* * *

Všetky retenčné vodné nádrže, bez ohľadu na ich charakter alebo rozlohu, majú pozitívny vplyv na vtáčstvo a zachovanie jeho genofondu. Vďaka nim prenikajú vtáky aj do oblastí, kde predtým nemali vhod-

né životné podmienky. Najlepšie to vidieť na nádržiach v Malých Karpatoch, kde sa predtým vodné druhy vyskytovali zriedkavo (Feriancová-Masárová, Brtek, 1969; Kalivodová, Brtek, 1977). Aby retenčné vodné nádrže splňali pôvodný cieľ, t. j. slúžili ako rezervoár vody pre poľnohospodárstvo a súčasne i ako umelo vytvorené biocentrá v krajine, treba vypracovať návrhy na ich účinnejšie využívanie. Niektoré plochy, napr. Budmerice a Blatné, by sa mali obhospodarovať v zmysle zákona o chránených územiach, resp. mali by byť vyhlásené za chránené študijné plochy.

Literatúra

- Feriancová-Masárová, Z., 1954: Zákonitosti formovania ornitocenózy priehradných jazier v podmienkach Slovenska. Dokt. diz. práca, Zoologický ústav UK Bratislava, 171 pp.
 Feriancová-Masárová, Z., Brtek, V., 1969: Vtáky južnej časti Malých Karpát. Biol. Práce 15, p. 7—76, 105—134.
 Kalivodová, E., Brtek, V., 1977: Vtáky severnej časti Malých Karpát. Biol. Práce, 23, 2, p. 1—107.